

BARICZ ÁGNES

VERESMARTI MIHÁLY ÉS HITVITÁI

A programfüzetben megadott cím (Vörösmarti Mihály és hitvitái) pontosításra szorul. Egyrészt a Vörösmarti névalak: ismerem Jakab Elek erre vonatkozó álláspontját,¹ akárcsak Jankovics József azt támogató érveit,² dolgozatomban mégis a Veresmarti névváltozatot használom, mert a vele vitatkozó kortársak is ezen a néven emlegették őt. A második, címmel kapcsolatos pontosítás a vizsgált vitairatok területének behatárolását jelenti. Egy hitvédelmi írásáról lesz szó részletesen, az *Íntő, s tanító levélről*, de ennek értelmezéséhez helyenként szükségesek többi írásai is.

A szakirodalom számára – úgy tűnik – Veresmarti főképpen katolizációja révén érdekes. Monográfusa, Ipolyi Arnold 1875-ben monográfiája mellett Veresmarti összes művét is kiadta, beleértve az addig kéziratban levő *Megtérése históriáját* is.³ Ez utóbbi írásnak teljes szövegét (az utólag megtalált ajánlás-kézirattal együtt) Jankovics József és Nyerges Judit rendezték sajtó alá 1992-ben. Azelőtt és azóta is a Veresmartival foglalkozó tanulmányok erre a megtéréstörténetre korlátozódnak, memoárirás és konverziótörténet⁴ szempontjaiból vizsgálják „szárba szökő barokk prózánk egyik első jelentős alkotását”,⁵ azt, ami a katolizálás mozzanatáról, okairól szól, a vívódásokat írja le.

Ebben a dolgozatban a már áttért, sőt a katolikus egyházon belül már jó ideje fontos tisztségeket betöltő Veresmartira vagyok kíváncsi. Két vitairat alapján azt vizsgálom, hogy áttérése után Veresmarti milyen helyet lát a választott felekezeti közösségben önmaga számára, milyen szerepet szán írásainak, másrészt pedig, hogy hogyan látják őt kortársai.

E vizsgálat során pedig választ remélek egy, a Veresmarti hitvitázási szokásaival kapcsolatban felmerült kérdésemre is, konkrétan arra, hogy amikor egy-egy éles hangvételi vitairatával vagy cáfolatával választ, esetenként viszontválaszt provokál ki, akkor ő miért hagyja abba az éppen elkezdődött „párbeszédet”? Ugyanis minden írásban kialakuló vita esetében ezt teszi. A problémát megvilágítandó egy kis digresszióra van szükség.

¹ JAKAB Elek, *Veresmarti Mihály kitérésai önigazolásának eredeti kéziratáról*, MKsz, 1891, 199–219.

² Lásd JANKOVICS József, *Vörösmarti Mihály és Megtérése históriája = VÖRÖSMARTI Mihály kálvinista prédikátor megtérése históriája*, s. a. r. JANKOVICS József, NYERGES Judit, Bp., 1992, 281–282.

³ IPOLYI Arnold, *Veresmarti Mihály XVII. századi magyar író élete és munkái*, Bp., 1875.

⁴ Lásd BITSKEY István, *História, emlékirat, önvallomás: A hitvitától a memoárig = Irodalom és ideológia a 16–17. században*, szerk. VARJAS Béla, Bp., 1987, 89; JANKOVICS, *i. m.*, 269–282. Balázs Mihály szíves szóbeli közlésére utalok, miszerint a *Históriát* nem ártana a 17. századi konverziótörténetek szemszögéből is megvizsgálni.

⁵ JANKOVICS, *i. m.*, 269.

Szakterdolgozatomban a Lessius-féle *Tanácskozás*-fordítás 1640-es kiadásával foglalkoztam.⁶ Ez a harmadik kiadása Veresmarti áttérése utáni első irodalmi termékének; az első kiadás óta kolligátummá nőtte ki magát: a *Tanácskozás*-fordításon kívül tartalmazza Veresmartinak Balthasar Meisner Lessius-cáfolatára készült ellencáfolatát és egy másik fordítást, Lessiusnak a *Tanácskozáshoz* (eredeti nevén *Quae fides et religio sit capessenda Consultatio*) írt *Appendix*-ének fordítását is. E dolgozat szempontjából a kolligátum legérdekesebb darabja a Meisner-cáfolat. Ez már a második kiadásban, 1612-ben megjelent. Meisner válaszol is rá, válaszában legalább háromszori megjelenéséről tudunk (1614, 1615, 1623), Veresmarti azonban egyáltalán nem reagál, Meisner felháborodott hangvétele ellenére sem. A szakterdolgozatban a kolligátum vizsgálata kapcsán találtam egy lehetséges, akkor és ott megnyugtató magyarázatot Veresmartinak erre az eljárására – amelyre később visszatérek –, a továbbiakban azonban feltűnő, hogy minden kialakuló vitában a viszontválaszt hiába várjuk tőle, illetve várták kortársai. Jelen esetben is így van.

Veresmarti 1639-ben megjelent *Íntő, s tanító levél* című munkája⁷ és a négy év múlva, tehát 1643-ban kiadott ismeretlen szerzőjű válasz, *Papistak meltatlan üldözése a vallasert* című vitairat⁸ „párbeszédét” elemezve próbálok válaszolni a kérdésre. Ez utóbbiban a magát megnevezni nem akaró szerző – Ipolyi Keresztúri Pálra gyanakszik, I. Rákóczi György váradai udvari prédikátorára, de ezt máig nem sikerült bizonyítani – vallási és politikai síkon támad/védekezik, azaz válaszol a teljes magyar protestantizmus nevében Veresmarti írására, illetve Carlo Carafa politikai munkájára.⁹

Bár Veresmarti nem válaszol az őt ért támadásokra, mégis fontosnak tartom a névtelen cáfoló írását az abban Veresmarti ellen felhozott vádak miatt. A *Papistak meltatlan üldözésével* kezdem azért, mert Veresmarti írásának azokat a vonatkozásait vizsgálom majd, amelyeket a névtelen kijelöl. Az RMNy vallási és politikai röpiratként tartja számon ezt az írást, mivel két kérdés köré csoportosítja érveit, cáfolatait:

1. „Ha szabadé valakit (és nevezet szerint a Páplistáknak az Euangelicusokat) erőszakkal Vallásra kényszeríteni?” (5.)

2. „Szabadé a Polgári (avagy világi) uralkodásban a Fejedelmeknek, Uraknak, és akármi renden-lévő Pátronusoknak, az ő alattok valókat erőszakkal a magok Vallására kényszeríteni?” (55.)

Az olvasót megszólító ajánlás szerint a szerző azért vállalta az írást, „hogy értékre adgyam a Magyar Euangelicusoknak, minémű szándékban legyenek ő hozzájuk a Pápis-

⁶ VERESMARTI Mihály, *Tanácskozás, melyet kelljen a különböző vallasok közül választani [...] Leonhardus Lessius [...] írásából magyarrá Veresmarti Mihály [...] által fordítottat [...] az Meisner rosszalkodására rövid felelettel [...] azon Tanácskozás megszerzésének [...] hozzáadásával*, Pozsony, 1640 – RMNy 1850.

⁷ *Íntő, s tanító levél; Melyben, a Régi Keresztyen Hitben, a Bátaikat erőssíti apáturok*, Posomban, M. DC. XXXIX. esztendőben – RMK I, 697 = RMNy 1788.

⁸ *Papistak meltatlan üldözése a vallasert. Melly e kérdésben magyaráztatik meg: Ha szabad-é valakit (és nevezet szerint a Páplistáknak az Evangélicusokat) erőszakkal Vallásra kényszeríteni?*, Várad, 1657, 2. kiadás – RMK I, 753 (első kiadása ugyanott 1643-ban: RMK I, 753 = RMNy 2044).

⁹ Carlo CARAFA *Commentaria de Germania Sacra restaurata* című munkájáról van szó, Frankfurtban 1641-ben jelent meg, azelőtt pedig Kölnben 1639-ben.

ták, Vallások miatt. Nem az Euangelicusoktól költött, sem csak piaczi hirekből vett dolgokat adok pedig itt ő eleikben; hanem tulajdon olyakat, mellyek a Pápista Iróktól világ látására és olvasására ki-bocsáttattak. és a kik immár nagyob részre Magyar-országban-is bé-tellyesedtek.” (3.) Nem a hatalmasságok kárhuzatására emeli pennáját „a közönséges jónak minden haszna nélkül”, hanem csak mások írásaiból idéz, olyan dolgokat, „mellyek világ-szerzte nyilván vadnak; és a mellyeket nagy sokan fohászkozva-is szenvednek.” (4.)

A vallásra vonatkozó kérdés tűnik elsődlegesnek, mivel, ahogy a röpirat szerzője írja: „[e] kérdésre alkalmatosságot adott, egy elébbi Vallása mellől régen el-ugrott vén Pribék, az után Bátai titularis Apátur, Pisoni Cánonok, Veresmarti Mihály: ki a Bátaiakat Pápista Vallásra intő Levelének (avagy könyvének) rendiben egyébűtt-is, de kiváltképpen, és szánt-szándékból, a 29 Tanuságban nyilván [!] meri állatni, hogy a Pápistáknak igasságoc vagyon ahoz, hogy az Eretneket ha külömben nem lehet, tüzzel és vassal-is kényszerithesséc a Pápista Vallásra.” (6.) Ugyanitt hangsúlyozza, hogy kimondottan pápista írók és jezsuiták szavaival akarta ezeket elmondani, hogy épp Veresmartit választotta, arra két oka van:

„I. Mert ezt ő-is másoktul és derekasban *Leonardus Lessius Jesuita* Elmélkedésiből vette; a mint-hogy egész munkáját-is nagy részre abból írta-ki. És mivel e dolgot Magyarul, Magyar Euangélicusoknak akarta értékre adni; annyiban-is szükség volt Magyar iro szavaiból megérteni, *Mitsoda szándékban legyenek a Pápisták az Euangélicusokhoz.*

II. De főképpen ezért: mert (a mint nyilván mondgyák) e könyvet, a Pisoni Országos Gyűlésben, minden kérés nélkül, ő maga, sákkal hordatván-fel az ország házához, elől-utól mindeneknek, nevezet szerint pedig az Euangelicusoknak, nagy bőven osztogatta, és egész Magyar országot véle be-töltötte.” (6–7.)

E tett egyértelmű üzenete a szerző szerint az, hogy ha a magyar evangélikusok eddig vakok voltak is, most értsék meg végre, hogy a pápisták őket legalábbis ki akarják kergetni az országból. Mielőtt pedig Veresmarti „okoskodásit” megvizsgálná, a „szabadé” kérdésre felel. Ezt hat pontban cáfolja (pl. a szabad akaratra, az élet szentségére hivatkozva, a más felekezethez tartozókon való bíraskodási jogot elvitatva a katolikusoktól stb.). A konkrétan Veresmartira vonatkozó cáfolatai az *Íntő, s tanító levél* 29. tanúságára vonatkoznak, amelyekben szerinte Veresmarti az bizonyítja, hogy „Mind [...] azokhoz, valakiken a Római Anyaszentegyház nevét, és bizonyos jeleit s bélyegit láttya, hogy valamikor Pápistác voltac, igassága vagyon, hogy tüzzel vassal kényszerithesse a Pápista vallásra: De mind Luthereken és Cálvinistákon, & c. nevét és bizonyos jeleit s bélyegit láttya, hogy valamikor Pápisták voltac.” (37.)

Veresmartinál a 29. tanúság negyedik pontjaként jelenik ez meg, szinte szóról-szóra azonos módon: „A Romai Anyaszentegyház, egyebeket Hitre nem kényszerít; hanem a kik bizonyos jeleit viselik, hogy ők valamikor Pápisták voltak. [...] A *Luthereken s Calvinistákon*, nevét és bélyegét láttya.” (119–120.)

Az első pontban említett „mitsoda szándék”-ot tehát itt lehet tetten érni az írások alapján. A *Papistak üldözésének szerzője*, miután az *Íntő, s tanító levél*, illetve a *Tanácskozás* című Lessius-fordítás alapján rábizonyítja Veresmartira, hogy az azt állítja, az ördög maga is pápista, újra felrója neki, hogy tüzzel-vassal akarja a más felekezeteket áttérésre

kényszeríteni. És nemcsak tűzzel-vassal, hanem másfajta erőszakkal is: „Ez vén hóhér, nem elégszik-meg azzal, hogy eddig e széles Keresztyén világot el-árasztották a Pápisták az Euangelicusok vérével; hanem továbbra-is azonra tanátsollya a nagy Rendeket.” (54.) Az eddig többé-kevésbé vallási röpirat itt vált át politikaiba, az evangélikusok írtásának apokaliptikus képe a polgári hatalommal való visszaélésre és Carafa írására tereli át a szót. Az említett „nagy rendek” pedig nyilvánvalóan a második vádpontban felhozott országgyűlési rendekre utal.

Míg az első pontban, a tűzzel-vassal vallásra kényszerítés ügyében a névtelen szerzőnek szó szerint és mindennemű túlzás nélkül helytálló a vádja (nem szükség bővítene, vadabbá tennie Veresmarti szándékait – ami egyébként a korabeli vitaközlési szokásoknak egyáltalán nem mondott volna ellent –, mivel az ténylegesen ennyire határozott szavakkal fejtette ki álláspontját), a második vádpont, miszerint Veresmarti az országgyűlésen osztogatta volna könyveit, eléggé valószínűtlen. 1639-ben Pozsonyban nem volt országgyűlés. Ipolyi Arnold is megjegyzi ezt, szerinte legfennebb az országos törvénykezések alkalmával történhetett, akkor viszont az evangélikus „Rendek” hiányzanak. Hozzáteszi azt is, hogy egyébként is a röpiratok, könyvek ilyenfajta népszerűsítése éppen az ellenfél gyakorlata szokott lenni, a katolikus szerzők gyakran panaszkodnak is miatta.¹⁰ Megjegyzendő, hogy az eset megtörténhetett az 1642 novemberére meghirdetett országgyűlésen, amelyet azonban, mielőtt megnyílt volna, feloszlattak III. Ferdinánd biztosai.

Ez lesz tehát a második szempont a katolikus bélyeg alapján vallásra kényszerítés kérdése mellett, amivel Veresmarti szövegéhez közelítek.

E névtelen szerző írásában van még valami, ami Veresmarti szempontjából nagyon fontos – és ezzel is fogom elindítani az ő szövegének vizsgálatát –, a röpirathoz azonban, mondhatni műfaji sajátosságként hozzátartozik, ez pedig nem más mint Veresmarti „pribéknek”, „hittül szakadottnak” nevezése. Ha csak a gyalázkodó megnevezéseknél maradunk, ezek Veresmarti írásainak ismeretében kapnak fontosságot.¹¹ Ő maga többször is nehezményezte ezt a fajta megnevezést. Az *Íntő, s tanító levél* 21. tanúságának címe: *Az Uj Vallásokból a Pápistákhoz meg-térők, nem hiti-hagyók, hanem hitökhöz-térők, s Pribékségből vetközök.* (75.) Szélgjegyzetben pedig: *Tekintsd a Kalauzt erre: post. lib. 15. Appendic. par. 2. § 2.*, ahol egy bizonyos Itinerariusnak nevezett személy írásában Veresmarti sértőt vél felfedezni, konkrétan azt, hogy az őt pribéknek nevezi. Ennek a gondolatnak a cáfolására épül tehát a 21. tanúság, de nemcsak az, hanem még jó néhány más is: különböző tételekből kiindulva többször is eljut ugyanoda, hogy nem a katolikus, hanem a Luther és a Kálvin vallása az eretnek, mert tanítóik nem Istentől küldettek, így pedig semmi közük az igaz egyházhoz, igaz hithez. Erről szól a váradi munkában is vitatott 29. tanúság, tehát, hogy ki kit bélyegezhet meg jogosan. Azaz, ki a hittől elszakadt,

¹⁰ IPOLYI, *i. m.*, 622–624.

¹¹ Ha a gyalázkodás vallásra kiterjedő alapját vizsgáljuk, az derül ki, hogy a korabeli viták egyik legnépszerűbb témája volt, hiszen ezek a vallási viták alapvetően azt akarták eldönteni, bizonyítani, hogy melyik fél az igazság birtokosa. Amelyik fél elfogadja az aposztata vagy pribék megnevezést, az egyértelműen az igazságtól elszakadt állapotot is elismeri.

és ki az, aki jogot formálhat az igaz hit birtokosaként a visszatérésre. Ezen kívül tekintetbe vehető még a

IV. tanúság: „A Predikátorok nem szava-hihetők a Hit dolgairól szólótokban.” (10.)

A VII: „A *Pápista*, úgy-mint régi Hit, hamis nem lehet: a más Vallások, mint újak, igaz Hit nem lehetnek.” (18.)

A IX: „A *Lutherek*, s *Calvinisták*, el-szakadtak az *Apostolok* Hititül, és Sz. Irásnak igazánvaló értésétül.” (24.)

A X: „A *Luther*, s *Calvinista* nevezet, tévelygésben-lételnek nyilván-valo bizonsága.” (27.)

A XXXIV: „Az Eretnek nevezet, a *Luthereket*, s a *Calvinistakat* igen meg-illeti.” (149.)

A XXXVI: „A *Luther* s *Calvinista* Predikátorokat, Ordögöknek & c. nevezhetni.” (176.)

Azon túl, hogy ez az alapkérdése a hitvitáknak, mármint annak eldöntése, hogy kinél van az igaz hit, úgy érzem, ez Veresmarti számára személyesen is igen kényes kérdés. Az a feltűnő, hogy míg egyéb vitákra, cáfolatokra, provokációkra nem reagál (l. például Meisner esetét), az effajta megbélyegzés képes írásra sarkallni őt. Ennek bizonyításában a *Megtérése históriája* segíthet. Ipolyi és Jankovics is egyetértenek abban, hogy áttérésétől kezdve, vagy talán már azelőttől folyamatosan írja, folyamatosan javíttatja megtérésnek kiváltó okait, eseményeit.¹² Az olvasónak szóló ajánló levelet 1643-ban írja, ebben adja konkrét okát annak, hogy mégiscsak elszánta magát konverziótörténetének kiadására. Ez az ok pedig nem más, mint hogy ellenfeleinek válaszoljon, akik ugyanis, és ez itt a nagyon fontos: „tülök elválásomnak hamis oka hirdetésekkel, [...] s egyebekkel kezdének rágalmazni. [...] és írásokba közülök ki deákul *apostatának*, s ki magyarul pribéknak kezde nevezni. Hitömnnek és személyömnnek gyalázatjával nem ítélem azért illendőnek, hogy ezekre tovább már hallgassak.”¹³

Valamivel előbb pedig, a debrecenieieknek szóló ajánlásban meg is nevezi a gyalázkodókat: „...mindazáltal minekutána köztünk minden dolog végbement volna [mármint az áttérés], ottan hamar ketten is találkoznak, kik ismét írásokba deákul ^a*apostatának* (hittül szakadtnak), magyarul ^b*pribéknak* nevezének. Későbbben pedig még olyan is lén, aki ^ceretneknek is mere mondani...” Széljegyzetben: ^aSic. *Steph. Velechinus* post theses a se defenses. [!] ^bÍgy valamely *Itinerarius* a *Kalauz* utólján, in appendicis I. parte §. 3. et partis 2. initio. ^c*Meisner*.¹⁴ Az olvasóhoz szólva pedig a gyalázkodás ellen az egyetlen védekezést javasolja: „Mastan már e szájok feltátásának s pennájok mozdításának alkalmatosságából, néked is, keresztyén olvasó, a dolgot im elédben adom, hogy látván tülök elválásomnak nagy méltó okát, értsed gyalázásoknak méltatlan voltát, és ha talám azon állapotba vagy, lelkednek példám szerént viseld te is jól gondját.” (16.)

¹² JANKOVICS, i. m., 278.

¹³ Lásd *Vörösmarti Mihály kálvinista prédikátor megtérése históriája*, i. m., 16.

¹⁴ *Uo.*, 7. Az *Itinerarius* Szegedi Dániellel azonosítható. Lásd HELTAI János, *Rövid esettanulmány az irodalomtörténet-írás működési mechanizmusáról: Az Itinerarium Catholicum valódi szerzője = Kabdebó Lóránt köszöntése*, szerk. BESSENYEI József stb., Miskolc, 2001, 236–241.

Mindezt 1643-ban írta, abban az évben, amikor a *Papistak meltatlan üldözése* is megjelent. Nem valószínű, hogy olvasta volna ezt a gyalázást is, mert akkor bizonyára ezt is beveszi a megválaszolandók sorába. Nem hagyta ki viszont Meisnert, ami azt jelenti, hogy ismerte annak cáfolatát, az említett három kiadásból valamelyik eljutott hozzá. Úgy tűnik, itt a magyarázat arra a kérdésre, hogy vajon Veresmarti miért nem folytatja az általa vagy éppen más által elkezdett, de ellene irányuló vitákat. Úgy néz ki, az egyetlen fontos kérdés számára az, hogy ő nem eretnek, nem pribék vagy apostata, ő az, aki az igaz hithez visszatért, ezért aztán az összes vitatkozás helyett elegendő, ha mindenki szája megzabolázása végett kiadja *Megtérése históriáját*, mint helyes választásának legfőbb bizonyítékát. Így aztán további feladata – minthogy vitázni nem érdemes, ha már egyszer kiadott egy, a legfőbb kérdést tisztázó választ – intéseket, tanításokat írni, saját, egyházi pozíciójából fakadó kötelezettségeivel foglalkozni.

A dolgozatomban feltett másik kérdés éppen erre vonatkozik, hogy miben látja áttérése utáni feladatait, illetve milyen szerepet tud magáénak, és azt hogyan látja megvalósíthatónak az általa választott közösségben.

Az *Intő, s tanító levél*, teljes címén: *Intő, s tanító levél; Melyben, a Régi Keresztyen Hitben, a Bátaiakat erősíti apáturok a bátaiak tanítására készült, annak megvilágítására, hogy ha elhagyják hitüket az egyéb új vallásokért, akkor menthetetlenül elkárhoznak. Ajanlo levele Szent Gergely napjáról keltezett 1634-ben. Az Olvasónak címzett ajánlás* beszámol a munka keletkezésének okairól, körülményeiről. Az írás kiváltó oka a következő: „tisztetem-tajárol, a vagy Apáturságom szomszédságából jüvén egy emberséges *Catholicus*, vagy Pápista ember hozzám, töb-szavai-között azt-is mondá, hogy az én Bátai jobbágyim magokat nem jól viselnék: mert *Catholicus* Plebánosokat meg-vetvén, helyette magoknak *Luther*, vagy *Calvinista* Predikátort fogadtak volna” (xxij). S mivel a hírhozó még néhány napot ott töltött, Veresmartinak az intés megírása után még maradt ideje, hogy néhány tanúságot is írjon „nékiek, paraszt főhöz-valókat, s ollyakat, hogy köztök ne-is találtathatnék olly temérdek fejű [!], s késedelmes elméjü, chak eszébe szinte meg-bomlott ne volna, ki azoknak erejét, s igasságát által ne láthatná, érthetné” (xxij). Miután pedig ezt elküldte bátai „jobbágyinak”, úgy döntött, ír még több tanúságot „Intő, s tanító nevezet-alatt”. Bár könyve így meghaladta a terjedelmet, amit még „Intés-nek, s Tanítás-nak” nevezhetett volna (negyvenhat tanúság született), „mindazáltal, hogy eredetire vagy kezdetire jutató, s tanító czimerét homlokán viselleye, [...] most-is hogy azon LEVEL-nevezettel tisztelkedgyék, azt akarom” (xxjv) – írja. Nyilvánvaló tehát a tanító célzat.

Ahhoz azonban, hogy tanítása hiteles legyen, elsősorban igazként kell állnia a közösség előtt, tehát meg kell védenie magát a rágalmozókkal szemben. Fentebb már volt szó arról, hogy ezt milyen érvek bemutatásával teszi. Amikor pedig éppen arra kell tanítania a rábizott közösséget, hogy ne váltsanak hitet, illetve, hogy az a hit, amelyikben éppen vannak, és amelyik őseik hite is volt, éppen az igazi, hát erre legjobb és legerősebb érve a saját példája. Az írás berekesztéseképpen egyik utolsó és igen nyomatékos tanúság tehát éppen a maga esete lesz: „XLII: Tévelyésből meg-tért, a *Catholicus* Hitre észszel s okossan meg-térésre, tanuságul a maga példáját adgya” címmel. (257.) A felvállalt szerep

– az igaz hitre való rávezetés, tanítás – egyik megvalósítási módja ez: önmaga exemplum adása.

Fontosnak tartom, hogy a továbbiakban kitérjek az *Intés Ajánló levelére* is. „Az Szentseges Romai Anyaszentegyház Cardinallyanak, Pazmany Peternek, Esztergami Érseknek” (j) stb. szól. Központi témája a majorkodás és annak üdvösséges volta; Cicerót idézve indít, latin, majd magyarra fordított passzussal annak *De officii* című munkájából (ij). Az idézet kibontásával és applikálásával megy tovább: „Ez majorkodásnak, mind haszonra, s mind gyönyörűségre, nem utolsó része az óltás; vad fádba szelideknek eresztése; és ezeknek öszveforradások-után a szép óltoványokkal bajlódás” (v–vj). Hogy királyok és minden nagy emberek ezt tették, és azok közébe illik természetesen Pázmány is – dicséri Veresmarti annak „a szép óltoványoknak tulajdon kezeivel irtoztatásokban, igyenetésekben, nevelésökben, foglalatoságát” (viiij). A példa *applicatio*ja tulajdonképpen itt kezdődik: „Melly szerént, mostan-is, az Eretnekségekből, az Anyaszentegyháznak keblébe meg-térítettetek, óltoványoknak; és azok óltoványinak, a' kiknek munkájok, s bajlódások-által, Isten-után, a Keresztyén Hit igasságának szelid ága, azok sziveinek vad fájába óltatik, nem illetlenül mondgyuk. Ezek-közzül, én egyik vagyok” (x). Bibliai idézetek (főképp Szent Páltól) és régi szent atyák példáit követve „mit szégyenlyem hát én-is mondani, ki-choda, s mi-choda voltam?” (xiij). Az oltoványok száma óriási, folytatja ugyanott, de azok közül – írja – „bár leg-kissebb legyek-is, de azért én-is ugyan egy vagyok.” Az oltással járó munka nagy részét Pázmánynak tulajdonítja, és a továbbiakat is: „mikor vastagodásért, egy ideig szomszéd Országba létében, szorgalmatos gongyát viselte. Haza jüvetele-után pedig, Egyházi hivatalra vezetete: de sőt ezzel sem elégedvén, abban érdeme-főlött, s tisztekre-is vitte” (xvj). Ezért aztán úgy érzi, hogy ő, mint oltovány saját gyümölcset az oltoványozónak kell, hogy ajánlja (xvij). Kelt „Posonba Szent Gergely Pápa napján, 1634. esztendőben. Nagysagodnak alázatos Káplánnya, Veresmarti Mihály, Batai Apátur, Posoni Canonok, & c.”

Ebből az egyházi hivatalra, illetve azon belül is tisztségekre való vezetést emelem ki. Tudom, hogy az ajánlások műfaji sajátossága a *laudatio*, az elkészült mű, illetve annak patrónusának dicsérete, mégis figyelni kell egy másik vetületre is. Veresmarti esetében az, hogy Pázmány vezette őt egyházi hivatalra stb., az általánosnál nagyobb jelentőséggel bír, mivel ő neki állandóan igazolnia kell státusát támadóival szemben, illetve új felekezete előtt. Nem is mulasztja el egyetlen esetben sem megemlíteni ezt különböző munkái ajánlásában, vagy akár a főszöveg margóján (lásd pl. a *Tanácskozás* kiadásainak ajánlásait, ezt az ajánlást). Nem akarom elvitatni az oltovány által beoltója iránt tanúsított hálát, mindössze azt akarom hangsúlyozni, hogy ez egyben önmaga státusának is lehető legjobb legitimáló eszköze. A különböző protestáns felekezetek prédikátorait ugyanis éppen ott találja hitelvesztettnek, hogy küldetésüket nem tudják Istentől származtatni, hanem a vallásuk elindítójától (Luther, Kálvin stb.), ezt *Intésének* több tanúságában is kifejti (lásd fent). A maga pozíciójának erősítése, illetve könnyebben elfogadhatóvá tétele szempontjából tehát a Pázmány keze alatt való felnövés és előrehaladás a lehető legerősebb hitelesítő eszköz.

E dolgozatban még az a kérdés maradt, hogy az így hitelesített szerepet és pozíciót hogyan s milyen eszközök segítségével használja tanító szándéka érvényesítésére. Itt vissza kell térni a *Papistak üldözése* szerzője által hozott, a két vádpont közül fontosabikként kiemelt másodikhoz, ahhoz tehát, hogy Veresmarti a Rendeket lázítja az evangélikusok ellen, illetve próbálja téríteni az evangélikusokat, hisz főképpen nekik osztogatja az országgyűlésbe zsákszámra felhordott ellenük írt könyvét. Hogy Veresmarti ténylegesen tett-e ilyet, nem tudom eldönteni, mert 1639-ben és egészen 1645-ig – mint már volt róla szó – az 1642. évi összehívott, de megnyitása után felosztatott kivételével nem is volt országgyűlés Pozsonyban. Kisebb törvénykezési ülés lehetett esetleg, de az is lehet, hogy az egész csupán vádaskodás. Veresmartinak, ahhoz, hogy országszerte terjessze munkáját, nem volt szüksége az országgyűlésre. Ipolyi jegyzi meg, hogy a könyvbeli bejegyzések alapján kétségtelen, hogy nagyon sok példányt ajándékba szétküldözgetett az országban; nemcsak a bátaiak kaptak belőle, de a fennmaradt példányok bejegyzései alapján pl. Nyári Krisztina, Esterházy Miklós nádor felesége, a debreceni kollégium is stb.¹⁵ Az *Íntő, s tanító levél*ben Veresmarti csak 3 kéziratos példány jóváhagyását kérte előjáróitól: „Elöttem-járónak eleibe adám azokat végre; illy kívánsággal, hogy arra ha reá szabadítana, Három könyvetskét íratnék ezekből: mellyeknek egyikét a Bataiaknak küldeném, kik kedveért írtam-is: másikat, a Batai Apátúrsághoz-valo Levelekhez teném, harmadikat, *Calvinista* atyámfiának adnám” (xxij). Persze, nyomtatásra is engedélyt kapott, megvalósult az elképzelése, és hát teljesen megalapozott volt a *Papistak üldözése* szerzőjének félelme, miszerint a könyv terjesztésének köre meghaladhatja az ő ellenőrzési körüket.

Érdekes még az *Íntő, s tanító levél* utolsó oldalain helyet kapott utasítás arról, hogy hogyan használják a bátaiak apátjuk könyvét: „Ez én Irásomból-is, mikor annak ideje lészen, kettőt küldök: melynek egyikét, Várostok ládájában kinch-gyanánt tartásatok; másikat, a Plebánostok kezébe adgyátok, melyből mind Predikatziókban, mind Predikatzió-kívül, benneteket gyakorta taníthasson.” A keltezés (Posonban, böjt elő hónap hetedik napján, 1633. esztendőben) után következő aláírás pedig így hangzik: *Jó akaró földes Uratok*, Veresmarti Mihály, Batai Apátur, Posoni Canonok, &c. Nem mulasztja el tehát földesúri hatalmára is figyelmeztetni édes fiait, a bátaiakat a meggyőzés nyomósítása érdekében.

Veresmarti tehát elsősorban nem vitázó, hanem tanító szerepet vállal áttérése után a katolikus egyházban. *Megtérése históriáját* szánja az ellene támadt „gyalázkodások” tisztázásául, ez is egyik valószínű oka annak, hogy máshol nem válaszol érdemben az ellene készült cáfolatokra. Tanítói tekintélyét és hitelességét felépítendő Pázmány tekintélyét használja (ki), rajta keresztül vezet az út Veresmarti egyházi emberként való önlegitimálásához.

¹⁵ IPOLYI, i. m., 624–625.